

חבל נחלתו

סימן יח

מצטער פטור מן הסוכה

למגנא בכילתא בסוכה משום בקי (=זבובים). רבא שרא ליה לרבי אחא בר אדא למגנא בר מנטללתא משום סרחא דגרגישתא (=רש"י: קרקע לבנה שהיו טחין בה קרקעית הסוכה ובעלת ריח רע לחלק מן האנשים¹). רבא לטעמיה דאמר רבא: מצטער פטור מן הסוכה. - והא אנן תנן: חולין ומשמשיהם פטורים מן הסוכה. חולה - אין, מצטער - לא! - אמרי: חולה - הוא ומשמשי פטורים, מצטער - הוא פטור, משמשיו לא².

מתבאר כי מידת הצער הפוטרת אינה גדולה ואפילו במיחוש כלשהו אדם נפטר מן הסוכה.

הצער ועל כן הפטור אינו צריך להיות שווה בכל אדם בדף כט (ע"א) על המשנה (כח ע"ב): "ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות - משתסרח המקפה". מביאה הגמרא: "אביי הוה קא יתיב קמיה דרב יוסף במטללתא נשב זיקא קא מייתי ציבותא (רש"י: "קסמין של סכך, היה משיר על המאכל"). אמר להו רב יוסף: פנו לי מאני מהכא. - אמר ליה אביי: והא תנן משתסרח המקפה - אמר ליה: לדידי, כיון דאנינא דעתאי - כמי שתסרח המקפה דמי לי".

עולה מן המעשה שכל צער, אף שהוא פרטי לאותו אדם, המפריע לו מלקיים מצות סוכה פטור מן המצוה, ואפילו שלגבי אחרים הוא דבר של מה בכך.

פתיחה

דין מצטער בסוכה הוא דין מיוחד שלא פגשנוהו במצוות אחרות. בשבת או באיסורים מצאנו דין פיקו"נ המתיר איסורים מסוימים, וחולי שיש בו ואין בו סכנה. אבל צער כפטור ממצוה לא מצאנו. וצריך לעיין בדין זה.

א. מהו מצטער

הגמרא בסוכה (כה ע"ב) מביאה שמצטער פטור מן הסוכה. ובאר רש"י שהצער הוא: "שהסוכה מצערתו, כגון חמה או צינה או סירחה בדברים שסיכך בהן". ודוקא צער שמחמת הישיבה בסוכה אבל צער של אבלות שאינו מחמת ישיבת הסוכה אינו פטור מן הישיבה בסוכה וצריך לישב את דעתו ולא להצטער. כמו"כ עולה מן הסוגיא שם שחתן פטור מחופה בסוכה משום שאינו יכול להתייחד עם כלתו בשבעת ימי המשתה.

בעמוד הבא אומרת הגמרא: "תנו רבנן: חולה שאמרו - לא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חולה שאין בו סכנה, אפילו חש בעיניו, ואפילו חש בראשו. אמר רבן שמעון בן גמליאל: פנעם אחת חשתי בעיני בקיסרי, והתיר רבי יוסי בריבי לישן אני ומשמשי חוץ לסוכה. רב שרא לרב אחא ברדלא

1. מאירי: "והוא צער כח האדמה שהיו טחים בה את הכותלים ו"מ בה ריח עצים שהיו קרויים כן ויש שואלים בה והאיך מסככין בה והלא אמרו כיון דסני ריחיהו וכו' פירושו שלא היה ריח שנמאס אצל הכל אלא שהוא היה מואס בו".

וכן הבי"י (סי' תרלט) כתב: "וכתוב בהגהות אשרי (שם) כשם שמפנין מפני הגשמים כך מפנין מפני השרב² ומפני היתושים ירושלמי (שם)".

כתב בהגהות מיימוניות (הל' סוכה ולולב פ"ו ה"ב, נא): "...וכתב הטור נראה שאין כל אדם יכול לומר מצטער אני ויפטר אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו, ע"כ: וכ"פ בשו"ע (סי' תרמ ס"ד)".

הט"ז (סי' תרמ ס"ק ו) באר את פסיקת השו"ע מול המעשה ברב יוסף שבגלל איסתניסותו יצא מן הסוכה: "אלא בדבר שדרך בני אדם כו' – והא דמצינו בפ' הישן דרב יוסף ה"י יושב בסוכה ובאו קסמים ע"י הרוח ואמר פנו לי מנאי מן הסוכה וא"ל אביי הא תנן משתרח המקפה השיב לו אנא דאנינא דעתאי כמי שתסרח המקפה דמי הרי דאזלינן בתר דעת היחיד, י"ל דכל אניני הדעת שרין בזה ולגבי דידהו מקרי רבים ואין לומר בטלה דעתן אצל כל אדם". ולכן בהחלט אפשרי שאדם אחד יחשב כמצטער והשני יוכל לשבת ולצאת י"ח באותה סוכה אבל צריך שהצער יהיה צער אמיתי ולא צער המצער רק איש זה בגלל קפדנותו המיוחדת.

בשו"ת פעולת צדיק (ה"ב סי' קצז) נשאל: "במי שהיה בבית האסורים בסוכות ויכול לעשות לו שם סוכה אם חייב לעשות לו סוכה שם".

וענה: "ק"ל תשבו כעין תדורו מה דירה עושה אותה האדם במקום שאינו מצטער לישב שם כך סוכה אין מחוייב לעשותה אלא במקום שחפץ לקבוע דירתו שם

ובבית האסורי' פשיטא שמקום צער הוא ואינו חפץ להיות שם אפי' שעה אחת, וא"כ **פשיטא שפטור הוא** שלא חייבוהו חז"ל לעשות שם סוכה ולשבת בה במקום שמצטער וכדאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה וכן הוא מפורש בס' הרוקח סי' רי"ט יעו"ש ואין להחמיר לעשות לו סוכה שם דכל הפטור מן הדבר ועשהו נק' הדיוט כדאי' ברמ"א סי' תרל"ט ב' הגמ"י מהא דר' מישן בירוש' וברכה שעושה פשיטא **דברכה לבטלה היא** (כיון דלא מחייב לעשות סוכה מהדין ואיך יאמר וצונו לישב בסוכה וכמ"ש הט"ז סי' תרל"ט ס"ק י"ט".

ודבריו תמוהים, שכן הישיבה בסוכה אינה מצערתו אלא הרי זה צער אחר כאבלות ומדוע יפטר ממצות סוכה וצ"ע.

ב. טעם הפטור

תוספות (סוכה נו ע"א) כתבו: "הולכי דרכים ביום (=שפטורים מן הסוכה ביום וחייבים בלילה) – כל זה נפקא מתשבו כעין תדורו שכשם שאדם בביתו אינו נמנע מלצאת לדרך וכן מצטער דפטורו לעיל מן הסוכה היינו מתשבו כעין תדורו **דאין אדם דר במקום שמצטער**". וטעם זה הוא הפטור את האדם מלדור במקום שהסוכה או הדברים המתרחשים בסוכה או סביבתה מפריעים לו לגור בה.

טעם זה הוא טעם קובע בישיבת הסוכה, שהישיבה בה היא כעין דירה בביתו, ואינו צריך לעשות יותר ממה שהיה עושה בביתו הן מצד טירחא והן מצדדים אחרים. כיון שטעם זה עקרוני

2. כן עולה אף מבבלי (עבודה זרה ג) שישראל פטור מישיבה בסוכה משום מצטער בגלל החום.

חבל נחלתו

היו לו כלים נאים – מעלן לסוכה, מצעות נאות – מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה, ומשנן בסוכה". פירוש הברייתא: גדר ישיבת הסוכה היא כעין דירת הבית ולכן מוטל עליו החיוב לדור שם ולעשות שם כבביתו. אם בביתו אינו עושה מעשים מסוימים אף בסוכתו פטור מהם. ולכן הגמרא מסיקה שלימוד בעיון שלומד בבית מדרש ולא בביתו אינו צריך לעשות בסוכתו. ולכן שומרי גנות שהטורח של הבאת כלי תשמישו גדול פטורים מהישיבה בסוכה, משום שטירחא כזו לא היו טורחים אף בבית.

אף הריטב"א דן בשיטת רבא: "תמיהא מילתא וכי לית ליה לרבא תשבו כעין תדורו והא טעמא דחולה ומצטער והולכי דרכים משום הכי הוא, ולקמן נמי דרשינן תשבו כעין תדורו מכאן אמרו כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע, ותו היכי פטר ליה מסוכה משום חשש הפסד ממון וכי יש אדם נפטר מן המצוה בכך, וי"ל **דתרווייהו משום תשבו כעין תדורו**, אלא דאביי דריש ליה טפי דפטר ליה אפילו שלא במקום הפסד כיון שאין דרכו לעשות דירתו שם, ורבא סבירא ליה דכולי האי לא דרשינן תשבו כעין תדורו שלא לעשות סוכה אלא במקום שדרכו לקבוע שם ביתו, אבל כשיש לו הפסד בדבר ואית ליה צערא ופסידא בהא פטרינן ליה משום תשבו כעין תדורו, ומאי דדרשינן בכל דוכתא תשבו כעין תדורו לאו מלישנא דתשבו נפקא לן דאדרבה מדלא כתיב תדורו וכתוב תשבו משמע איפכא, **אלא שאנו למדין כן מכותת המצוה שאמרה תורה בסוכות תשבו שבעת ימים כלומר כמו שהייתם יושבים בבתיכם**, אי נמי מדכתיב האזרח בישראל דמייתר

כ"כ צריך להבין דעת אמוראים שאינם משתמשים בו.

נאמר בסוכה (כו ע"א): "שומרי גנות ופרדסים – פטורין בין ביום ובין בלילה, – וליעבדי סוכה התם וליתבו! – אביי אמר. תשבו כעין תדורו. רבא אמר: פרצה קוראה לגנב. מאי בינייהו? – איכא בינייהו דקא מנטר כריא דפירי".

ומבאר המאירי: "ותירץ אביי תשבו כעין תדורו כלומר שמאחר שזה קובע דירתו לשם שלא להניח פירותיו למקרה אם יעשה סוכה לשם אף הוא צריך להביא שם מטתו וכלי תשמישו שהתורה אמרה תשבו כעין תדורו כלומר שצריך להביא מטתו בסוכתו וכלי תשמישו כאלו הוא בביתו ואם יעשה כן וירדו גשמים אין לו מקום לפנותם, והרי הוא כמורשה מעיקרו מתורת הטרחה יתרה שבפנויו שאין לו מקום לשם לפנותם. ורבא תירצה משום פירצה קוראה לגנב, כלומר מאחר שדירתו קבועה לשם לא הזקיקוהו לישב בסוכה שיהא נותן בה מקום לאבד את שלו והרי אם עושה שם סוכה הגנבים מכירים שהוא בתוכה וגונבים ממקום אחר". ונראה שה'מורשה' של המאירי מצד 'תשבו כעין תדורו' ולכן קשה מדוע רבא נותן טעם אחר, וכי לא סבירא ליה לרבא טעם זה?!

כתבו תוספות (כו ע"א): "פרצה קוראה לגנב – לאו משום דלית ליה לרבא דרשה דתשבו כעין תדורו, דברייתא היא לקמן בפירקין (דף כח:): "היינו אף רבא אינו חולק על הטעם של תשבו כעין תדורו. וכן כתבו בדף כח ע"ב.

וכוונת תוס' לברייתא: "דתנו רבנן: תשבו כעין תדורו. מכאן אמרו: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד?

להכי כדבעינן למימר קמן".

עולה מדבריו שיש מחלוקת בגדר הפטור של 'תשבו כעין תדורו' ולרבא רק במקום צער והפסד פטור מקיום מצות סוכה, אבל טירחא יתירה אינה פוטרת, ולכן רבא הוצרך לטעם אחר המתחשב בהפסד הממוני שלגביו קיים הפטור של 'תשבו כעין תדורו'. וקרוב לדבריו כתב הפני יהושע (סוכה כו ע"א ד"ה בתוספות בד"ה פירצה).

וכן כתב בקצרה בספר יראים (סי' תכא):
 "תניא [כ"ו א'] הולכי דרכים ושומרי גנות ופרדסים ביום פטורין מן הסוכה ביום בלילה פטורין מן הסוכה בלילה ביום ובלילה פטורין בין ביום ובין בלילה וטעמא דתשבו כעין תדורו בעינן וכל ענינים שאדם רגיל לעשות ולצאת מדירתו רשאי לצאת מסוכתו ופרכינן וליעבדו סוכה וליתבו התם אמר אביי תשבו כעין תדורו בעינן פי' כעין דירה ואין דרך לעשות דירה בשדה, רבא אמר פרצה קורא לגב ואין דרך לעשות דירה במקום שהדירה מפסדת".

ג. לילה ראשון של סוכות

כתב הטור (או"ח סי' תרלט): "אין קצבה לסעודות של סוכה אלא אם ירצה לאכול ואם לא ירצה לא יאכל שאין המצוה אלא כשיאכל שלא יאכל חוץ לסוכה חוץ מלילי י"ט הראשון שהוא חובה לאכול בה ואף אם ירדו גשמים לא יעצרו הגשם, ומיהו משאכל בה כזית דגן יצא אע"ג דשיעור אכילה בלא סוכה הוא בכביצה שאני ליל ראשון שהוא חובה טפי ואפילו לא בעי למיכל אלא כזית אסור לאוכלו חוצה לה, הלכך יוצא בו נמי ידי חובת סוכה, היה אוכל וירדו גשמים אם ירדו כ"כ שמתקלקל

התבשיל שבפניו יכול לצאת".

בדברי הטור חידוש, שכן הלא הגמרא לומדת שאם ירדו גשמים פטור ממצות סוכה משום 'כעין תדורו' וא"כ מה לי לילה ראשון ומה לי שאר ימים.

המאירי (סוכה מו ע"א) כתב כטור: "זכמ"י לוניל כתבו שכל שפטרנו את המצטער דוקא בשאר הימים, אבל לילה הראשונה הואיל והכתוב קבעו לחובה כמצוה לעולם חייב וראיה לדבר דטעם מצטער שהוא פטור הוא מטעם תשבו כעין תדורו ואמרינן גבי לילה הראשונה מה דירה אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, ומקשי אי הכי לילה הראשון נמי ומשני לילה הראשון הכתוב קבעו חובה דגמרי חמשה עשר מחמשה עשר דחג המצות אלמא לילה הראשון אין בו דין תשבו כעין תדורו והדברים מחוורים".

באר הבית יוסף: "והר"ן כתב בפרק הישן (יב: ד"ה מתני' ר"א)... ואף על גב דבשאר ימות החג כזית עראי הוא ורשאי לאכול חוץ לסוכה אפילו הכי בלילה הראשון כיון שהכתוב קבעו חובה לאכול בסוכה עשאו אכילת קבע ואחרים אומרים דלהכי גמרינן לילי יום טוב הראשון של חג מחג המצות לומר שאפילו ירדו גשמים חייב לאכול בסוכה אף על גב דמיפטר בשאר יומי עכ"ל".

היינו, כיון שלומדים חובת אכילת כזית פת בסוכה בלילה הראשון בג"ש מפסח, חייב בכך אף שהוא מצטער.

מוסיף הב"י: "וזה שלא כדברי הרשב"א שכתב בתשובה (ה"ד סי' עח) דנ"ל שאין המצטער ואשר ירדו עליו גשמים עד שתסרח המקפה חייב לאכול בסוכה אפילו בלילה הראשון דתשבו כעין תדורו אמרינן, ולעולם לא חייבה התורה לאכול בסוכה

חבל נחלתו

לה): "דאף שהוא מצטער מחמת הגשם וכל מצטער פטור מסוכה, סבירא ליה להרמ"א כדעת הפוסקים דסוברין **דבליה ראשונה אף מצטער חייב** וטעמם דכיון דגמרינן ט"ו ט"ו מחג המצות לגמרי גמרינן מה התם בכל גווי חייב אף בסוכות כן. ודע דיש עוד מגדולי הראשונים דסבירא להו דגזרה שוה זו לאו להכי אתיא ואין לחלק בין לילה הראשונה לשאר ימים וע"כ הכריעו כמה אחרונים דאף דמחוייב לאכול בסוכה מחמת ספק ברכת לישב בסוכה לא יברך דספק ברכות להקל, עוד כתבו דראוי להמתין עד חצות הלילה פן יעבור הגשם דאם יעבור יכנס לסוכה ויברך ברכת לישב בסוכה ויאכל ויוצא בזה המ"ע לכו"ע, ויש מאחרונים שכתבו דאין כדאי להמתין כל כך דאם ימתין עם אכילת ב"ב הגדולים והקטנים אין לך מניעת שמחת יר"ט יותר מזה [שע"ת] וכן בא"ר ופרי מגדים לא הזכירו שיעור חצות רק כשעה או שתים ואם לא פסקו יעשה אז קידוש בסוכה כמו שכתב הרמ"א".

ובשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' נא) חייב משמשי החולה אע"פ שפטורים מסוכה לקיים מצות סוכה בלילה ראשון, כפי שמצטער אינו פטור מכך.

ד. פטור כללי מסוכה או פטור פרטי מפעולות שמצטער בהן

שאלה שעולה לגבי מצטער האם פעולות מצוה אחרות שאינו מצטער בהן יכול לקיים בסוכה שפטור בה מצד מצטער.

כתב רבינו ירוחם (תוא"ח נ"ח ח"ב): "מצטער פטור מן הסוכה ומשמשי חייבין וכגון שמצטער מפני זבובים או מפני הנשר

אלא כדרך שאדם עושה בביתו דאם איתא ולא אפשר דלא לימרו הכי בגמרא ובסוף דבריו כתב ומי שמחייב עליו הראיה ואנו לא שמענוה ולא ראינוהו: ומ"ש הכל בו בסימן פ"ז (הל' ברכות נה ע"ד) בשם הראב"ד משמע דכהרשב"א סבירא ליה שכתב וזה לשונו: מי שלא אכל בסוכה בלילה ראשון של חג מפני הגשמים למחר צריך לברך זמן לשם סוכה ע"כ: ובכתבי ה"ר איסרלן (תרומת הידשו פ"כ) סימן ק"ס כתוב דפסקו (סמ"ג) [סמ"ק] (סי' צג הגהות סמ"ק אות סח נז.) ואשירי בלילה הראשון חובה לאכול בסוכה אפילו ירדו גשמים ובתוספות ר"פ פי' בענין אחר דכל היכא דירדו גשמים ונמלך ואכל בביתו ופסקו דחזור ואוכל כזית בסוכה (ובסמ"ק) [ובסמ"ג] (עשין מג קכ ע"ג) ואור זרוע (ח"ב סי' שא) משמע דלא סבירא להו דבליה הראשון חייב בירדו גשמים".

עולה שזו מחלוקת ראשונים גדולה אם לומדים מגז"ש ליום ראשון של פסח שחובת האכילה בסוכה בלילה ראשון היא ככל מצוה ורק אונס פוטר בה, או שאין לומדים לגבי זה ולכן קיים הגדר הקבוע של תשבו כעין תדורו.

וכתב המאירי (סוכה כו ע"א): "ואף אנו נוהגים להקל שלא ליתן מטות שלנו בסוכה ולשכב שם מפני סכנת הצנה שהיא מצויה בלילות במחוזות הללו וכן שהם עלולים בגשמים הרבה באותו זמן והרי אנו כמורשים מעיקרא".

וכן פסק הרמ"א (או"ח סי' תרלט ס"ה): "וכל זה דווקא בשאר ימים או לילות של סוכות, אבל לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין (טור ור"ן והרא"ש)".

והעיר עליו המשנה ברורה (סי' תרלט ס"ק

אחרת רשאי.

ה. בונה סוכתו במקום צער

צריך לדון מה דינו של הבונה סוכתו מלכתחילה במקום שהוא מצטער, האם יתחייב לשבת בה על אף צערו או שביטל את המצוה בידיים.

כתב הרא"ש (סוכה פ"ב סי' יב): "משום סירחא דגרגישתא ומיירי באכסניא דאי בביתו היאך עשה סוכה מתחלה בדבר שהיה מצטער לישן בה ויפטר משום מצטער א"נ [גרגישתא] היא גופתית וכשהמטר יורד עליו הוא מסריח". נראה שהוא מבקר את היוצר לעצמו מצב פטור ממצוה, אבל אינו כותב מה דינו.

כתב בתרומת הדשן (סי' צב):

"שאלה: מי שצר לו המקום בסוכה לשינה, בענין זה שאינו יכול לישן בפישוט גופו ורגליו, מיקרי כה"ג מצטער או לאו?"

"תשובה: יראה דלא מיפטר בשינה מסוכה מפני מצטער זה. ונראה להביא ראיה לזה מהא דק"ל דשיעור סוכה לפחות הוא ז' טפחים. ושיעור גופו של סתם בני אדם הן ג' אמות שהוא י"ח טפחים, כדאיתא פ' מי שהוציא אוהו. ובפ' המצניע (שבת צב ע"א ד"ה אישתכח) גבי המוציא משא למעלה מי, הוכיחו התוס' דגופו של אדם בלא ראשו הוי י"ח טפחים, וכן משמע התם מפרש"י. וא"כ אפי' כשתחשוב ז' על ז' באלכסון, הוי ליה י' טפחים פחות חומש, ובעינין בין באכילה ובין בשינה דלהוי ראשו ורובו בסוכה, וראשו ורובו של אדם הוי טפי מי' טפחים לפי חשבון דלעיל, והיאך שיעור חכמים שיעור סוכה שלא יוכל לישן בה בראשו ורובו. ואע"ג דהוי ראוייה לאכילה, הא כתב רא"ס במרדכי פ' הישן, דסוכה

שנפל מן הסוכה תדיר או מפני סרחון כך פשוט בסוכה בין מאכילה בין משינה. וס"ה כתב דוקא משינה אבל מאכילה חייב, וראשון עקר וכן הסכימו רוב הפוסקים".

והבית יוסף (או"ח סי' תרמ) הביא: "כתוב בארחות חיים (הל' סוכה אות לב) בשם הר"פ (הגהות סמ"ק סי' צג עמ' נו אות מח) מצטער דפטור דוקא מלישן אבל לאכול לא מדאמרינן (כו). רבא שרי לרב אחא למיגני חוץ לסוכה משום בקי ולא קאמר למיכל ושמא היינו משום דאכילה אינה אלא לפי שעה והר"ש כתב דפטור אפילו מאכילה וכן דעת רוב הפוסקים עכ"ל".

בשו"ע (סי' תרמ ס"ד) פסק: "איזוהו מצטער, זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח, או מפני הזובים והפרעושים וכיוצא בהם, או מפני הריח".

והעיר המגן אברהם (ס"ק ה): "מפני הרוח – ובכלל פטור אף מאכילה [ב"י בשם רוב הפוסקים]".

ונראה להבין שיטת פוסקים זאת כך: אדם זה פטור משיבה בסוכה זו כיון שלגביו אין זה יכול לשמש כבית ולכן צערו בפעולת מצוה מסוימת קובעת את יחסו הכולל לאותה סוכה. ואם יוכל לשבת ולאכול בסוכה אחרת נראה שחייב לעשות זאת.

לא מבואר מה יהיה הדין אם מצטער בשינה ורוצה לאכול בה, האם יחשב כפטור וכהדיוט (עי' להלן פ"ו) או כמקיים מצוה. ונראה מסברא שאינו כהדיוט שהרי לגבי פעולה זו מתקיים 'תשבו כעין תדורו', ומדוע שצערו בשינה יקרא שם פטור לכל פעולותיו בסוכה זו? ומה שכתבו רוב הראשונים לפטור הוא מעיקר הדין אבל אם רוצה לצאת י"ח פעולה

חבל נחלתו

תדיר שם הן לאכול שם הן ללון שם, כגון שלא במקום טינופת וסירחון או במקום סכנת ליסטים וגנבים. דאז אפילו ידי חובת אכילת סוכה לא יצא מאחד דאין יכול ללון שם. וכ"פ רא"ם בהג"ה במיימ' בהלכות סוכה".

הרמ"א (סי' תרמ"ד) הביא את דברי היראים להלכה: "ואם עשאה מתחלה במקום שמצטער באכילה או בשתייה או בשינה, או שא"א לו לעשות אחד מהם בסוכה מחמת דמתיירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל, אפי' בדברים שלא מצטער בהם, דלא הויא כעין דירה שיוכל לעשות שם כל צרכיו (מרדכי פרק הישן)".

דברי היראים הללו קשים, שכן דין 'מצטער' אינו פסול בסוכה אלא פטור באדם שלגביו לא נשלמו התנאים לקיום מצוה בסוכה זו, ולכן לא מובן מדוע סוכה זו תהא לגביו סוכה פסולה. יש שהבינו שכוונתו לומר שבניית סוכה צריכה להיות דוקא לכל פעולות המצוה בה, אבל אם מלכתחילה בונה סוכה שלא יוכל לקיים בה שינה הרי הסוכה פסולה.

כתב בשו"ת חכם צבי (סי' צד): "מ"ש במרדכי פ' הישן דאם עשה סוכה בתחלה במקום הראוי להצטער בשינה לא יצא י"ח כלל אפילו באכילה אינו נ"ל כלל **דתשבו כעין תדורו לאו על אופן הסוכה קאי באיזה ענין תהיה עשויה אלא על אופן הישיבה באיזה ענין תהא** וע"ז קאמר דתהא כעין דירה ואה"נ דאם עושה ב' סוכות האחת לאכילה והשנייה לשינה אף שאותה של אכילה אינה ראויה לשינה מ"מ נפיק בה ידי חובת אכילה, ובהכי אזדא לה הוכחת הרב תה"ד סי' צ"ב דמי שאינו יכול ליטן בפיטוט

שאינה ראויה לשינה אפי' שראויה לאכילה ולשתייה, אינו יוצא בה י"ח כלל. אנ"כ אורחיה הוא לפעמים ליטן בכפיפת גופו ואיבריו, ולא מיקרי מצטער בהכי".

נראה מדברי תרוה"ד שאדם הבונה סוכה כאשר הוא יודע שיצטער בה, צער זה אינו פוטרו משיבת הסוכה.

המרדכי (סוכה פרק הישן רמז תשמ) מביא את דעת היראים וז"ל: "כתב רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים (סי' תכא) פי' שיש לו צער מן הסוכה ובצאתו ינצל דכעין דירה בעינין ואין דרך בני אדם לעמוד בדירתם בצער ושיעור לצער כדתנן ירדו גשמים מאימתי יש לו ליפנות כו', ומי שאינו בקי בזה השיעור יתן לבו אם הוא מצטער באותו ענין שבצער זה היה יוצא מביתו היה רשאי לצאת מסוכתו. ודוקא שעשה סוכתו מתחלה במקום הראוי לאכול ולשתות וליטן בה ונולד לו הצער אחר כך **אבל עשאה מתחלה במקום הראוי להצטער באכילתו או בשתייתו או בשינה כגון שירא מגנבים ומלסטים לא מיבעיא דלא מיפטר בה אלא אפילו אין סכנה באכילה ושתייה אלא בשינה לא יצא י"ח כלל** אפילו באכילה דהא כעין דירה בעינין כיון שאין יכול לעשות בה כל צרכיו אכילה ושתייה בלא צער מתחלה לא הויא סוכה כיון דלצעוריה קיימא". וכן הביא בהגהות אשרי (על הרא"ש לעיל).

מתבאר מדבריו שאם בונה את הסוכה כאשר הוא יודע שאינו יכול לקיים בסוכה זו את כל פעולות המצוה כגון שירא ליטן שם מחמת לסטים, אף באכילתו באותה סוכה אינו יוצא י"ח.

וכן פסק אף מהרי"ל (מנהגים, הל' סוכות אות ד): "ויעשה הסוכה במקום שיוכל להיות

אלף או רבוא כאחד ואח"כ אלף או רבוא אחר אבל לענין שינה כיון שעיקר מצות שינה לסוכה היא איש ואשתו א"א לשני אנשים ונשותיהם לישן בסוכה אחת ואי בהפסק מחיצה אינה סוכה א' אלא כמה סוכות ולפי סברת המרדכי הנ"ל אף מצות אכילה לא יצאו, א"ו לאו מילתא היא ולמאי דחויא מיהא נפיק בה הנ"ל."

וראיתי בשו"ת שמן רקח (ה"ג סי' כד) וכן בשו"ת הר הכרמל (סי' טו) שדחו את דעת החכ"צ וסברו ש'תשבו כעין תדורו' מדבר על דרך הבניה ולכן סוכה שנבנתה מלכתחילה שלא יוכלו לישון בה מחמת צער פסולה.

ואפשר להוסיף לדבריהם את דברי הגר"א בביאורו לרמ"א שפסק כיראים: "ואם כו' דלא הוי כו'. כמו שאינה מחזקת ראשו ורובו ושולחנו ופחותה מעשרה והוצין יורדין לתוך עשרה ואינה יכולה לקבל כרים וכסתות וכיוצא בהן". וכל סוגי הסוכות שמנה הגר"א הן סוכות פסולות לכו"ע.

ואחר בקשת המחילה לא זכיתי לרדת לעומק דעתם. הרי ודאי ש'תשבו כעין תדורו' מדבר באופן הישיבה ולא בסוכה עצמה, ולדוגמא אם רב יוסף היה בונה סוכה בידיעה שיפלו ציבותא והוא איסתניס, לא היה יוצא בסוכה זו גם בשינה, אע"פ שלכך לא מפריעים הציבותא, ואילו אחרים ודאי יוצאים בה בכל פעולותיהם מכיון שהם אינם איסתניסים. וכן סוכת שותפים שאחד איסתניס וכי הסוכה פסולה אף לשני?! וכי חולה או משמשיו שבנו סוכה לא יכולים לצאת בה י"ח בזמן שאינם נצרכים לשימוש החולה.

לכן נראה לע"ד שלפי דעת היראים

ידיו ורגליו דלא הוי מצטער וחייב לישן בה וקמוכח לה משיעור סוכה שהוא ז' טפחים ומדברי המרדכי הנ"ל ובאמת הדבר תמוה מאוד והחוש מוכיח דאין לך צער גדול מזה ובדאי דלכתחלה אין לו לעשות סוכה בענין זה כדי שיהיה מצטער ופטור מן הסוכה אבל אם הוא ביו"ט וכבר נעשה או שאין לו מקום לסוכה אחרת יותר גדולה נ"ל לע"ד אחר בקשת המחילה מכבוד תורת הרב ז"ל דאינו חייב להצטער ולישן בסוכה בלי פשוט ידיו ורגליו כדרכו כל השנה וכלל גדול אמרו תשבו כעין תדורו וכיון שבדירתו ודאי אין אדם ישן באופן זה אף בסוכה אינו חייב לישן בה בזה האופן ועוד אמרו דבשינה אפי' גשמים כל שהוא הוי צער לפטור, והראיה מהמרדכי הנ"ל היא גופא צריכה ראייה אדרבא כיון דקי"ל סוכה דירת עראי בעינין וכר' עקיבא שעשה סוכתו בראש הספינה אף שהרוח מצוי' שם ועוקרתה כמו שבאמת עקרה ומסתמא אין דרך לישן שם כיון שהרוח מצויה שם כל שעה ונוחה ליעקר ואין אדם ישן בדירה כזו ואפ"ה עשאה ר"ע כדי לאכול שם ש"מ דאף שאינה ראויה לישן בה יוצא בה י"ח אכילה והנלע"ד דעיקר פלוגתייהו דרבי ורבנן אי בעינין ד' אמות או סגי בז' טפחים הוא בסברא זו אי בעינין שתהא הסוכה ראויה לשינה נמי ולהכי בעינין ד' אמות כדאשכחן לענין ד"א ברה"ר דטעמא משום דבשינה בעינין האי שיעורא או סגי בראויה לאכילה להכי סגי בז' טפחים כדי ראשו ורובו ושלחנו וקי"ל כרבנן ובהישן אמרינן כל האורח מלמד שכל ישראל יוצאין בסוכה א' פירש"י דמשמע סוכה א' לכל ישראל שישבו בה זה אחר זה ואין ספק דאף דבאכילה ראיין לאכול זה אחר זה דהיינו שיאכלו

חבל נחלתו

אע"ג דצריך לכפוף ידיו ורגליו (ת"ה סימן צ"ב).

והט"ז השיג עליו שודאי זהו צער גדול לישן מכוּוץ בתוך הסוכה של ז' על ז' טפחים. ולכן אם בנאה אדעתא דהכי – אינו יוצא י"ח אכילה לפי דעת היראים ואם זה מצב שנוצר אחר עשיית הסוכה פטור משינה משום מצטער. ונראה לע"ד שזו כוונת תרוה"ד והרמ"א, שכיון שבנה סוכה קטנה בידיעה שיצטרך לישון בה חייבוהו לישון בה כאשר הוא מצטער כדי שלא יבטל מצות סוכה. ואל"כ אף אינו יוצא בה י"ח אכילה לפי דינו של היראים, והכל מחיוב חכמים בתורת קנס.

ו. מקיים המצוה אע"פ שמצטער

לגבי מצטער שפטור ממצות סוכה ובכ"ז מתאמץ לקיימה עולה השאלה האם מקיים מצוה בכך.

וכתב הגהות מיימוניות (הל' סוכה פ"ו ה"ג אות ג): "כתב ר' שמחה סבורני כל שפטור מן הסוכה ואינו יוצא אינו מקבל שכר אלא הדיוט הוא כדאיתא בירושלמי שכל שפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ע"כ". והו"ד בהג"א (פ"ב סי' יב).

וכ"פ הרמ"א (או"ח סי' תרלט ס"ז): "וכל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם, אינו מקבל עליו שכר ואינו אלא הדיוטות (הגה"מ פ"ו).

והט"ז (סי' תרלט ס"ק יט) כתב: "ק"ו בזה למי שרוצה להחמיר כשיורדין גשמים ולילך לסוכה ולברך המוציא ולישב בסוכה ואח"כ לאכול בבית דהוה ברכה לבטלה וזה פשוט". ובביאור הלכה (סי' תרלט ד"ה וכל הפטור) באר: "וכל הפטור מן הסוכה וכו' – זה הכלל הוא דוקא במקום שיש בו צד איסור כמו

חכמים קנסו אותו על שעשה טצדקי להיפטר מהמצוה, אבל ודאי שאחרים יוצאים י"ח בסוכה זו. ואף הוא אם לא עשה זאת כדי להיפטר מן המצוה נראה לי שיוצא בה י"ח בפעולות אחרות. והראיה שהרמ"א עצמו פסק (סי' תרלט ס"ב): "הגה: ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה, שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות, י"א משום צנה, די שצער לישן במקומות הקרים (מרדכי פ' הישן): ולי נראה משום דמצות סוכה איש וביתו, איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו, שאין לו סוכה מיוחדת, פטור; וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה, אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת".

ונמצא לפי דברי הרמ"א עצמו שהוא בונה סוכה שיודע שלא יישן בה בגלל צערו, אם בגלל צינה ואם בגלל שאין אשתו עמו, וא"כ כיצד יוצא בה באכילה. והרי לפי דבריו עפ"י היראים לכאורה לא יכול לצאת בה י"ח? – הא קמן שאין זה גדר חדש ב'תשבו כעין תדורו' הפוסל את הסוכה אלא קנס שקנסוהו כאשר עושה פעולות לשם ביטול המצוה מעליו, אבל אחרים יוצאים בסוכה זו י"ח ואף אותו לא קנסו אלא כאשר הוא מתכוין לשם פטור, אבל אם הוא אנוס – לא חייבוהו ביותר מכך.

וכן נראה מדברי שו"ת הרמ"א (סי' כט) שדוקא לגבי הבונה את הסוכה פסלו אם בנאה במקום שמתירא לישון מפני הגנבים.

הבאנו לעיל את תשובת תרוה"ד ופסקה הרמ"א להלכה (סי' תרמ ס"ד): "מי שלא יוכל לישן בסוכה מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו, לא מקרי מצטער, וחייב לישן שם

כגון ירידת גשמים עד סריחת המקפה הוא בגדר מצטער שאם עושה בכל זאת נחשב להדיוט.

ומצאתי במאירי (כו ע"א) שכתב: "אלא שאבותינו ורבתינו היו נוהגים בלילות הראשונים ובימים הראשונים שישנים שם קימעא בבגדיהם דרך חבוב מצוה (= על אף הצינה), וכמה פעמים ראיתי באבותי וברבתי שלילה הראשונה אף בגשמים הרבה שהיו נותנין כובע של לבד בראשיהם ואוכלים לשם". ואמנם המאירי לשיטתו שאף מצטער חייב בסוכה בלילה ראשון, אמנם במקום שיורדים גשמים והמקפה נסרחת מה טעם להיכנס לסוכה ולאכול בה, או לישון בה כאשר קר מאד והרי בכך פטור אף בלילה הראשון! אלא מכאן שלא כל מצטער ועושה מיד נחשב להדיוט.

וכן בדרך כח (ע"ב) כתב המאירי: "ולחכמי רבונא ראיתי שאף הבא לאכול אכילת עראי ומחמיר על עצמו לאכלה בסוכה חייב לברך, ואין זה נראה לי אלא שראשי לברך אחר שמחמיר על עצמו וכל שכן שהברכה על הישיבה היא".

נראה על כן שמצטער ומחמיר על עצמו לישב בסוכה לא בכל מקרה יחשב כהדיוט וברכותיו לא תהיינה לבטלה.

ז. חיוב להתקנת מזגן בסוכה

נשאלתי, האם אדם שבגלל החום בסוכה יוצא ממנה לנוח ולישון בביתו בו יש לו מזגן לצינון החדרים, יתחייב לעשות כן בסוכה. ונראה שכיון שהסוכה היא דירת עראי לא יתחייב להתקין מזגן לשבעה ימים, וגדר 'תשבו כעין תדורו' אינו מחייבו להתקין מזגן בסוכה ועל כן הוא מצטער ופטור. וראיה לכך שהרי

במצטער דהוי חילול יו"ט ואפילו בחוה"מ חייב לכבדו אבל אם אינו מצטער רשאי להחמיר כמו ר"ג שהחמיר על עצמו בדלי של מים ואמר העלוס לסוכה [פ"ת בשם עולת שמואל סי' צ"ח].

ובד"ה הדיוטות כתב בביאור הלכה: "ענין במ"ב וכתב בספר בכורי יעקב נ"ל דמה דאמרין שאינו אלא מעשה הדיוטות ואינו מקבל שכר זה דוקא כשפטור בעת הישיבה כגון שמצטער וכדומה ובפרט בגשמים כיון שהם כשפיכת כוס על פני שרבו הראה לו שאינו רוצה בעבודתו והוא רוצה לכופ רבו לעבדו שאין זה דרך ארץ. אבל מי שפטור משום טרחה לחזור לסוכה כגון בפסקו גשמים בלילה או באמצע סעודתו או בהולך לסוכת חבירו לזה יש קבול שכר עליו דלא גרע משותה מים בסוכה דאמרין הרי זה משובח אף שפטור מן הדין וכנ"ל וכ"ש זה שבשעת ישיבה מקיים מצות סוכה כראוי רק שלכתחלה לא היה מחוייב לילך לשם ולכן גם הגהת מיימוני לא כתב רק כל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא דמשמע שבעת ישיבתו פטור עכ"ל".

עולה מן הדברים כי מצטער שמתאמץ לקיים את המצוה אינו יוצא י"ח המצוה וברכותיו לבטלה. ונראה לי לחלוק במעט על סברא זו, שכן צער הוא דבר אישי ויש מצבים שאדם מתאמץ לדור בביתו אף שהוא מצטער. ואפילו אחרים בצער זה היו יוצאים בביתם ולכן זה צער הפטור משום 'כעין תדורו', בכ"ז יש שאדם מתאמץ לשהות בביתו על אף צערו לצורך חשוב, וה"ה למצות ישיבת סוכה צער שהוא אישי והוא מתאמץ ומקיים את המצוה אינו נחשב להדיוט ורק צער כללי

חבל נחלתו

באירופה כמעט ולא ישנו בסוכה מחמת הצנינה (כמובא לעיל) ואעפ"כ לא חייבוהו להכניס תנור לסוכה לשם חימום וישיבה בו. מפני שתנור (לפחות בזמנם) לא היה מטלטל ולא חייבוהו לבנות תנור בסוכה לשבעה ימים. וה"ה לגבי מזגן בימינו בארץ ישראל. אמנם מאורר שהוא דבר המטלטל ויכול להכניסו בקלות נראה שמן הראוי להכניס לסוכה כדי שלא יפטר ממנה מחמת החום.

סימן יט

חיוב אשה רווקה בנר חנוכה

שהיא עיקר מצות הדלקת נר חנוכה (שבת כא ע"ב) כוללת אף נשים. לא צויין אם הן חייבות בפני עצמן כאשר אין להן שייכות משפחתית. לפני כן מבואר בש"ס שחש"ו אינם יכולים לקיים את המצוה משום שהדלקה עושה מצוה ומיד אח"כ הודגש שנשים חייבות וא"כ יכולות להוציא את 'הבית' במצוה, וכשבעליהן אינם יכולים להדליק, כדוגמת ר' זירא, הרי הם מוציאים את הבית ואף אותו ידי חובה. ג. לכאורה ניתן לומר שחובת נר חנוכה אינה חובת הבית, אלא חובה פרטית של כל אדם כשאר מצוות והאיש מוציא את אנשי ביתו ידי חובתם. אולם יותר נראה מלשון הש"ס והראשונים שמצות נר חנוכה היא מצוה 'ביתית'¹. מצות הנר איש וביתו וכן חיוב פרסומי ניסא הוא בפתח הבית. ומתברר שחז"ל קבעו את אופי המצוה שכל אחד יקיימה בביתו ובמשפחתו, והשאלה היא מה הדין כאשר אין את השיוך הביתי.

במסכת שבת (כג ע"א): "ורב ירמיה אמר: הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב

שאלה

מה דין רווקות שיש להן דירה שלא עם הוריהן לגבי הדלקת נר חנוכה, האם יכולות לסמוך על כך שמדליקים בבית הוריהן?

תשובה

א. בשנים האחרונות נפוץ המצב של בנות פנויות המשתכרות למחייתן ומתגוררות שלא בבית הוריהן, אלא בדירה פרטית עם בנות נוספות, האם הן חייבות בנר חנוכה כדין אכסנאי או שהן פטורות לגמרי מהמצוה?

ב. במסכת שבת (כג ע"א): "אשה ודאי מדליקה, דאמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. אמר רב ששת: אכסנאי חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא: מדיש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא. בתר דנסיבי איתתא אמינא: השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי עלי בגו ביתאי".
עולה מן הדברים שחובת נר איש וביתו

1. לא נכנס למחלוקת האם המדובר במצות בית בן ארבע קירות או משפחה וכד' ע"י בספרי חבל נחלתו ח"ג סי' כ.